

Nr 15

Utlåtande i anledning av motioner om förkortning av väntetiden vid rättspsykiatrisk undersökning.

I de likalydande motionerna I: 397 av herr *Schött* och II: 441 av fru *Kristensson* och herr *Oskarson* hemställs "att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla om skyndsamt utredning och förslag till åtgärder för att förkorta väntetiderna vid rättspsykiatriska undersökningar i enlighet med vad i motionen anföres".

I de likalydande motionerna I: 502 av herr *Helén m. fl.* och II: 581 av herr *Gustafson* i Göteborg *m. fl.* hemställs — i den del som behandlas i detta utlåtande — "att riksdagen hos Kungl. Maj:t begär att den rättspsykiatriska undersökningsorganisationens genomförande påskyndas samt därutöver andra åtgärder för att förkorta de långa väntetiderna snarast prövas".

Motionernas motivering

I *motionerna I: 397 och II: 441* framhålls att den kris som den svenska rättspsykiatri befinner sig i påtalades i motion II: 1052 år 1969. Även om en viss förkortning av väntetiderna kunde registreras under hösten 1968 har enligt motionärerna utvecklingen därefter varit synnerligen ogynnsam. Det är en ständigt växande köbildning av häktade som väntar på plats vid kliniker.

Härefter fortsätter motionärerna:

Beträffande Långholmskliniken anges i justitieombudsmannens ämbetsberättelse att väntetiderna ifråga om de undersökningar som verkställes mellan maj och juli 1969 var 4,3 månader och för de undersökningar som avslutats under augusti—september 1969 var medelvärdet 4,5 månader. Beträffande de undersökningar som pågick den 8 oktober 1969 kunde väntetiden uppskattas till mellan 5—6 månader. Justitieombudsmannen, som företagit ett flertal utredningar om rättspsykiatriens kris, har inte sparat på kritiken mot de långa väntetiderna, vilka han betecknat som "oförenliga med elementära rättssäkerhetskrav" (1961), som "ett av de mörkaste kapitlen i modernt svenskt rättsliv" (1963) och som en "kräftskada inom kriminalvården" (1967).

I den utredning som justitieombudsman *Bexelius* redovisar i årets ämbetsberättelse fastslås än en gång att undersökningsresurserna är otillräckliga. Särskilt beklagar han att den nya kliniken i Stockholm, där krissituationen är särskilt svår, inte blir färdig förrän under budgetåret 1973/74. Mot bakgrunden av denna utveckling är det oförklarligt att framförda önskemål om

ytterligare teknisk och personell upprustning ej beaktats liksom inte heller kravet på en modernisering och rationalisering av förfarandet vid de rättspsykiatriska undersökningarna. Rättspsykiatriska föreningen har i skrivelse till socialstyrelsen föreslagit tillsättandet av en arbetsgrupp för utredning angående en reformering av dessa undersökningar. Hittills har dock inga åtgärder vidtagits.

I motionerna I: 502 och II: 581 anføres — efter synpunkter på tidsutdräkten från det att någon begår ett brott av mindre allvarlig art till dess brottet blir beivrat — följande.

Särskilt allvarliga är de långa väntetiderna vid rättspsykiatriska undersökningar. I lagen föreskrivs att undersökningarna skall utföras med största möjliga skyndsamhet och att utlåtandena skall vara klara inom sex veckor. Under senare år har 60—65 % av fallen fått vänta mer än sex veckor. Den genomsnittliga väntetiden uppgår till fyra månader. Situationen vid Långholmskliniken är särskilt besvärande. Det är där fråga om fem till sex månaders väntetid. De långa väntetiderna medför många problem i form av oro och misstro hos de berörda samt försvårar behandlingen. 1961 års organisationsplan för de rättspsykiatriska undersökningarna kommer att vara genomförd först i mitten av 1970-talet. Det finns anledning att påskynda genomförandet av planen. Därutöver bör prövas om den nödvändiga tekniska och personella upprustningen kan ytterligare forceras genom provisoriska åtgärder t. ex. genom att för de mindre komplicerade fallen sätta in läkare med en utbildningsinriktning som ligger nära rättspsykiatrin.

Nuvarande ordning

Lagen om rättspsykiatrisk undersökning i brottmål

Enligt 1 § *lagen den 16 juni 1966 om rättspsykiatrisk undersökning i brottmål* äger rätten i brottmål besluta om undersökning av den misstänktes sinnesbeskaffenhet (rättspsykiatrisk undersökning) enligt lagens bestämmelser. Undersökningen utförs av läkare vid rättspsykiatrisk klinik eller station eller av annan läkare som socialstyrelsen utser. Socialstyrelsen bestämmer undersökningarnas fördelning på kliniker och stationer.

Beslut om rättspsykiatrisk undersökning får meddelas, om den misstänkte erkänt gärningen eller övertygande bevisning förebragts att han begått den och undersökningen kan antagas få betydelse för bestämmande av brottspåföljd eller i annat hänseende för målets avgörande. Finner rätten att svårare straff än böter ej bör följa på brottet, får rättspsykiatrisk undersökning beslutas endast om särskilda skäl föreligger. Vidare får rätten, med vissa undantag, inte förordna att någon skall överlämnas till sluten psykiatrisk vård eller till vård i specialsjukhus för psykiskt utvecklingsstörda utan att rättspsykiatrisk undersökning företagits. Undantagen avser

vissa särskilt angivna fall då den misstänkte är intagen på sjukhus för sluten psykiatrisk vård, utskrivna på försök i samband med sådan vård eller inskriven i specialsjukhus för psykiskt utvecklingsstörda.

Beslut om rättspsykiatrisk undersökning skall meddelas så snart det kan ske och undersökningen skall utföras med största möjliga skyndsamhet. Skriftligt utlåtande över undersökningen skall avges till rätten inom sex veckor från det beslutet om undersökningen inkom till den klinik eller station till vilken undersökningen hör. Socialstyrelsen äger medge anstånd i särskilt, nedan angivet fall.

Beträffande utlåtandets innehåll gäller att det, om annat ej följer av rättens beslut, skall innehålla uttalande dels om förutsättningarna för att bereda den misstänkte vård med stöd av lagen om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall eller vård i specialsjukhus med stöd av 35 § lagen angående omsorger om vissa psykiskt utvecklingsstörda, dels om den misstänktes sinnesbeskaffenhet vid gärningens begående. Anser undersökningsläkaren att den misstänkte på grund av sin sinnesbeskaffenhet bör bli föremål för annan åtgärd än sluten psykiatrisk vård eller vård i specialsjukhus, skall detta anmärkas. Vidare skall undersökningsläkaren i utlåtandet ange de omständigheter på vilka han grundar sina uttalanden.

Om rätten inforrdar socialstyrelsens utlåtande över verkställd rättspsykiatrisk undersökning, skall styrelsen vid behov komplettera undersökningen. Styrelsen skall i sitt utlåtande taga ställning till undersökningsläkarens uttalanden och, om styrelsens mening avviker från undersökningsläkarens, ange skälen härför.

Den som är häktad och skall undergå rättspsykiatrisk undersökning skall så snart det lämpligen kan ske överföras till den klinik vid vilken undersökningen skall utföras. Om undersökningen ej skall utföras vid rättspsykiatrisk klinik, skall han i stället förvaras i fångvårdsanstalt eller häkte.

Efter en lagändring under år 1969 får beträffande misstänkt som är häktad förordnas, att han skall förvaras i fångvårdsanstalt och därvid vara underkastad bestämmelserna i 45—48 §§ lagen den 6 maj 1964 om behandling i fångvårdsanstalt i tillämpliga delar. Förutsättning för sådant förordnande är bl. a. att det kan förutses att det kommer att dröja avsevärt innan beslutad rättspsykiatrisk undersökning kan inledas. Med bestämmelsen avsågs att ge de häktade bättre möjligheter till arbete och gemenskap än som kan ges i häkte och på befintliga rättspsykiatriska kliniker.

Den som är på fri fot och skall undergå rättspsykiatrisk undersökning är skyldig att inställa sig för undersökningen på tid och plats som undersökningsläkaren bestämmer. Undersökningen bör om möjligt bedrivas på sådant sätt att den misstänkte ej hindras i sin förvärvsverksamhet eller åsamkas annan allvarlig olägenhet.

Närmare bestämmelser rörande rättspsykiatriska undersökningar ges i *kungörelsen den 25 november 1966 ang. tillämpningen av lagen om rättspsykiatrisk undersökning i brottmål*.

Enligt kungörelsen utföres rättspsykiatrisk undersökning av den som är häktad vid rättspsykiatrisk klinik, om socialstyrelsen ej beslutar annat. Sådant beslut fattas efter samråd med kriminalvårdsstyrelsen.

Rörande omfattningen av rättspsykiatrisk undersökning stadgas att den skall anpassas efter undersökningens syfte och undersökningssfallets beskaffenhet. Utlåtandet över undersökningen bör skrivas så kort som fallet medger och bör ej belastas med sådant som kan antagas sakna betydelse för rättens ställningstagande.

Enligt 5 § äger socialstyrelsen medge anstånd med avgivande av utlåtandet över rättspsykiatrisk undersökning i den mån det är nödvändigt på grund av undersökningens särskilda beskaffenhet eller på grund av arbetsbelastningen vid den klinik eller station till vilken undersökningen hör. I sistnämnda fall får dock anstånd medges endast om undersökningen icke lämpligen kan flyttas till annan klinik eller station eller utföras med anlåtande av utomstående läkare.

Socialstyrelsen skall omedelbart lämna rätten, åklagaren och den misstänkte eller, om han har försvarare, denne underrättelse om beviljat anstånd och skälen därför.

För undersökning, som utförts av utomstående läkare, utgår arvode av allmänna medel med ettusenfemhundra kronor samt gottgörelse för kostnader.

§ 7 — undersökningar

Enligt 7 § *lagen den 29 juni 1964 om personundersökning i brottmål* må rätten, när skäl är därtill, förordna läkare att avgiva läkarintyg angående misstänkt. Om rättspsykiatrisk undersökning ej verkställt, skall sådant läkarintyg inhämtas från psykiater, innan någon döms till internering eller överlämnas till öppen psykiatrisk vård eller någon som ej fyllt 18 år döms till ungdomsfängelse.

I en *tillämpningskungörelse* den 29 juni 1964 till lagen om personundersökning i brottmål har lämnats föreskrifter om läkarintygets innehåll. Arvode för intyget utgår enligt kungörelsen med högst 250 kronor.

Läkarintygen avges i stor utsträckning av läkarna vid de rättspsykiatriska klinikerna.

Avräkning av häktningstid

Om den som har hållits häktad och därvid genomgått rättspsykiatrisk undersökning döms till fängelse på viss tid, kan domstolen enligt 33 kap. 3 § brottsbalken förordna om avräkning på fängelsestraffet av häktningstiden. Genom en ändring i lagen om behandling i fångvårdsanstalt har under år 1969 införts viss möjlighet till avräkning av häktningstid för den

som döms till ungdomsfängelse eller internering efter att ha genomgått rättspsykiatrisk undersökning i målet.

Organisationen av det rättspsykiatriska undersökningsväsendet

År 1961 godkände riksdagen vissa riktlinjer för omorganisation av det rättspsykiatriska undersökningsväsendet (prop. 1961: 185, 1LU 49, rskr. 398). Enligt dessa riktlinjer — *1961 års organisationsplan* — ersätts den tudelade organisationen — innebärande att häktade undersöks vid psykiatriska avdelningar på fångvårdsanstalter och personer på fri fot undersöks vid rättspsykiatriska avdelningar på mentalsjukhus — av en enhetlig organisation med socialstyrelsen som chefsmyndighet. I den nya organisationen skall ingå fem rättspsykiatriska kliniker, avsedda främst för undersökning av häktade, och lika många rättspsykiatriska stationer, avsedda främst för undersökning av personer på fri fot. Klinikerna skall finnas i Stockholm, Uppsala, Göteborg, Lund och Umeå och vara anknutna till de medicinska lärosätena där. Eftersom det rättspsykiatriska undersökningsväsendet enligt organisationsplanen skall vara fristående från kriminalvården, kommer organisationen inte att belastas med dömda personer som är i behov av psykiatrisk vård eller observation. Liksom hittills skall utomstående läkare kunna anlitas för att verkställa rättspsykiatrisk undersökning.

1966 års lag om rättspsykiatrisk undersökning i brottmål utgår från att det rättspsykiatriska undersökningsväsendet är organiserat i överensstämmelse med 1961 års principbeslut. Den nya organisationen började fungera i administrativt hänseende den 1 januari 1967, då nämnda lag trädde i kraft. De planerade rättspsykiatriska klinikerna är emellertid inte färdiga. Enligt Kungl. Maj:ts förordnande skall de psykiatriska avdelningarna vid fångvårdsanstalterna Långholmen, Malmö, Härlanda, Härnösand och Håga tills vidare även utgöra sådana kliniker.

Det beräknas dröja några år innan samtliga planerade kliniker är färdiga att tas i bruk. Klinikerna i Uppsala och Lund skall enligt uppgifter i årets statsverksproposition (bil. 7 s. 147) påbörja verksamheten under innevarande budgetår. Såvitt gäller kliniken i Lund har emellertid förutsättningarna härför rubbats genom en nyligen inträffad brand, och kliniken torde icke kunna bli klar förrän i början av hösten 1970. Kliniken i Göteborg beräknas kunna tas i bruk budgetåret 1970/71, och i Umeå beräknas kliniken bli färdigställd till budgetåret 1971/72. Stockholmskliniken torde med nuvarande tidsplan färdigställas under budgetåret 1973/74.

Vid de planerade rättspsykiatriska klinikerna skall anordnas platser även för icke-häktade. I övrigt skall rättspsykiatriska undersökningar av misstänkta på fri fot liksom för närvarande utföras vid fem olika rättspsykiatriska stationer, förlagda till Norrköping, Jönköping, Växjö, Örebro och Sundsvall. I avvaktan på att organisationen blir helt utbyggd utförs tills vidare undersökningar av personer på fri fot även vid sådana stationer i Stockholm, Göteborg och Umeå.

Vissa statistiska uppgifter

Antalet personer som vid olika tidpunkter under de senaste åren har väntat med anledning av rättspsykiatrisk undersökning och hur många därav som har väntat mer än sex veckor framgår av följande tabell. Tabellen bygger på uppgifter ur socialstyrelsens månadsrapporter.

	häktade expektanter		expektanter på fri fot		summa	
	totalt	med mer än 6 veckors väntetid	totalt	med mer än 6 veckors väntetid	totalt	med mer än 6 veckors väntetid
<i>1965</i>						
januari	78	51	217	178	295	229
juli	74	26	161	139	235	165
<i>1966</i>						
januari	126	69	125	89	251	158
juli	134	75	115	86	249	161
<i>1967</i>						
januari	156	98	118	80	274	178
juli	177	103	133	106	310	209
<i>1968</i>						
januari	175	126	119	98	294	224
februari	151	99	111	79	262	178
mars	135	84	116	75	251	159
april	115	75	123	77	238	152
maj	113	61	132	86	245	147
juni	107	56	127	85	234	141
juli	114	55	127	98	241	153
augusti	111	61	120	102	231	163
september	122	62	119	88	241	150
oktober	129	64	120	84	249	148
november	130	62	123	75	253	137
december	132	84	99	65	231	149
<i>1969</i>						
januari	123	83	131	90	254	173
februari	132	74	129	89	261	163
mars	127	64	129	83	256	147
april	124	64	118	92	242	156
maj	139	82	120	88	259	170
juni	152	82	114	78	266	160
juli	157	88	110	90	267	178
augusti	174	102	103	87	277	189
september	171	103	90	64	261	167
oktober	167	107	96	53	263	160
november	146	104	101	60	263	170
december	132	84	99	65	247	164
<i>1970</i>						
februari	132	69	105	61	237	130

Den genomsnittliga undersökningstiden vid rättspsykiatrisk undersökning har i socialstyrelsens månadsrapport för februari 1970 uppskattats

beträffande häktade till drygt 3 månader och beträffande icke-häktade till cirka 9 veckor. Under 1969 varierade genomsnittstiden för häktade mellan 3 och 4 1/2 månader och för icke-häktade mellan 3 1/2 och knappt 5 månader. Beträffande uppgifterna för icke-häktade anmärkes att statistiken rörande dem från och med februari 1970 lagts om på det sätt att hänsyn icke såsom tidigare togs till de fall, där den som undersökningen gäller inte har inställt sig.

Väntetiderna för häktade i februari 1970 vid de olika rättspsykiatriska klinikerna redovisas närmare i följande tabell. I tabellen upptas i kolumnerna under de angivna månaderna antalet undersökningsfall som anmälts till klinikerna under månaden. De äldsta fallen är sålunda 4 från Långholmsklinikerna, i vilka anmälan inkom i augusti 1969. I kolumn 1 anges antalet exspektanter, i kolumn 2 antalet därav som väntat mer än sex veckor och i kolumnerna 3—5 antalet utlåtanden av klinikens egna läkare, utomstående läkare resp. läkare vid rättspsykiatriska stationerna.

	1970		1969					1	2	3	4	5
	feb	jan	dec	nov	okt	sept	aug					
Långholmen	17	8	15	10	11	11	4	76	54	6	8	—
Lund (Malmö)	12	2	2					16	2	4	5	—
Härlanda	7	4	1					12	2	1	5	—
Härnösand	2	1	2	4	1			10	7	—	2	1
Uppsala (Håga)	12	5		1				18	4	—	7	2
	50	20	20	15	12	11	4	132	69	11	27	3

Under 1969 avgavs 502 utlåtanden över rättspsykiatriska undersökningar beträffande häktade, varav 156 av läkare vid de rättspsykiatriska klinikerna, 97 av läkare vid de rättspsykiatriska stationerna och 249 av utomstående läkare. Antalet utlåtanden beträffande misstänkta på fri fot var 315. Av dessa avgavs 230 av stationernas läkare och 85 av utomstående läkare.

1969 års riksdagsbehandling

Som ovan antytts genomfördes under 1969 vissa författningsändringar, rörande behandlingsreglerna och bestämmelserna om avräkning av häktningstid, i syfte att minska olägenheterna av förekommande dröjsmål med rättspsykiatriska undersökningar. I anledning av propositionen (1969: 22) väcktes motioner, dels (I: 918 och II: 1052) med yrkande om skyndsamt utredning och förslag till åtgärder för att förkorta väntetiderna, dels (I: 919 och II: 1052) med önskemål att genomförandet av 1961 års organisationsplan påskyndades och att vissa åtgärder i övrigt vidtogs i samma syfte.

Utskottet uttryckte i sitt utlåtande (nr 19) tillfredsställelse över att — i avvaktan på den förbättring som den nya organisationen kommer att med-

föra — förslag framlades i syfte att minska de rådande olägenheterna samt tillstyrkte propositionen. I anledning av motionerna anförde utskottet följande.

De i båda motionsparen upptagna förslagen om upprustning såväl i tekniskt som personellt hänseende av de rättspsykiatriska klinikerna förtjänar i och för sig instämmande. Vissa förbättringar i dessa hänseenden har emellertid som närmare redovisats på s. 23—24 i propositionen vidtagits under de senaste åren och de ytterligare behoven i dessa hänseenden kommer att prövas i annat sammanhang. Det må anmärkas att socialstyrelsen lagt fram förslag till personaluppsättning vid de nya rättspsykiatriska klinikerna i Lund och Uppsala, vilka kommer att tas i bruk under första hälften av budgetåret 1969/70. Medel till erforderlig personal, i huvudsak i enlighet med styrelsens förslag, innefattas i anslagsäskanden under femte huvudtiteln i årets statsverksproposition.

Som framhålls i motionerna I: 919 och II: 1053 är det önskvärt att 1961 års organisationsplan genomförs skyndsamt. Angelägenheten av att en effektiv rättspsykiatrisk organisation kommer till stånd så snart som möjligt har också understrukits av departementschefen i 1961 års proposition angående riktlinjer för omorganisationen och torde f. ö. vara så uppenbar att något särskilt uttalande från riksdagens sida i detta sammanhang icke är motiverat.

Vad slutligen gäller förslaget i motionerna I: 918 och II: 1052 om förenkling av förfarandet genom att i viss utsträckning lägga s. k. § 7-intyg till grund för rättens beslut om överlämnande till sluten psykiatrisk vård må först framhållas, att härmed överensstämmande eller jämförliga förslag till rationaliseringssträvanden åtskilliga gånger övervägts i lagstiftningssammanhang, senast i samband med antagandet av 1966 års lag om rättspsykiatrisk undersökning i brottmål. Undantag från kravet att rättspsykiatrisk undersökning skall ha ägt rum, innan rätten beslutar om nämnda påföljd eller om överlämnande till vård i specialsjukhus för psykiskt utvecklingsstörda, har icke ansetts böra ifrågakomma annat än i vissa i lagen särskilt angivna fall då den misstänkte är intagen på sjukhus för sluten psykiatrisk vård, utskrivna på försök i samband med sådan vård eller inskriven i specialsjukhus för psykiskt utvecklingsstörda. För samtliga undantagsfall gäller att rättspsykiatrisk undersökning får underlåtas endast om det enligt utlåtande av socialstyrelsen är uppenbart, att fortsatt vård i viss ordning kan beredas den misstänkte. Överlämnande till sluten psykiatrisk vård eller till vård i specialsjukhus innebär att vederbörande tas in på sjukhus och kan kvarhållas där kortare eller längre tid. Det är ett allvarligt ingrepp i den personliga friheten som enligt utskottet måste föregås av omsorgsfull utredning och samvetsgrann prövning. Från dessa synpunkter kan utskottet icke tillstyrka att § 7-intyg, som regelmässigt utfärdas efter en summarisk undersökning utan att den misstänkte underkastas närmare observation på undersökningsavdelning, får läggas till grund för beslut om överlämnande till sluten psykiatrisk vård. En annan sak är att en rättspsykiatrisk undersökning ofta bör kunna begränsas till sin omfattning. Att sådana möjligheter till tidsbesparing och hushållning med resurserna bör tillvaratas kan ånyo förtjäna understrykas.

I enlighet med dessa överväganden avstyrkte utskottet bifall till motionerna. Riksdagen följde utskottet. Sex ledamöter reserverade sig.

Uttalanden i justitieombudsmännens ämbetsberättelse 1970

I anledning av klagomål från ett stort antal intagna på fångvårdsanstalterna Långholmen och Härlanda företogs under sommaren och hösten 1969 utredning rörande bl. a. de långa väntetiderna vid undersökningar på de rättspsykiatriska klinikerna vid dessa anstalter. Remissyttrande avgavs av kriminalvårdsstyrelsen, som bifogade yttranden av cheferna för rättspsykiatriska klinikerna vid Långholmen och Härlanda, professorn Gösta Rylander resp. överläkaren Birger Henrikson.

Vid ärendenas avgörande den 20 november 1969 uttalade JO Bexelius sammanfattningsvis följande.

Jag har tidigare vid flera tillfällen gjort framställningar om förbättring av förhållandena inom det rättspsykiatriska undersökningsväsendet. Såsom jag därvid framhållit är de fördröjda undersökningarna ur skilda synpunkter förkastliga och oförenliga med elementära rättssäkerhetskrav. Den långa väntetiden är ej blott pressande för de berörda utan försämrar också uppenbart resocialiseringsmöjligheterna och förstärker den ovilja mot samhället, som vanligen råder bland klientelet. De åtgärder, som i skilda sammanhang vidtagits för att avhjälpa akuta nödsituationer, har medfört en tillfällig förbättring men har i längden visat sig otillräckliga.

Det är tydligt att samhällets resurser på detta område fortfarande är otillräckliga. Det har inte — trots att problemet till en väsentlig del är av ekonomisk och organisatorisk art — lyckats samhället att avhjälpa bristerna med den skyndsamhet som varit påkallad av hänsyn till de allvarliga konsekvenserna av bristerna. Uppbyggnaden av den rättspsykiatriska organisationen har inte skett i den takt som torde ha avsetts. När riksdagen 1961 antog riktlinjer för omorganisation av det rättspsykiatriska undersökningsväsendet, fastställdes visserligen ingen bestämd tidsplan för organisationens genomförande. Sex år angavs emellertid i departementspromemorian som riktpunkt härför. Angelägenheten av att en effektiv organisation kom till stånd så fort som möjligt betonades även. Organisationen är i dag långt ifrån genomförd. Det framstår som särskilt beklagligt att den rättspsykiatriska kliniken i Stockholm — den största i landet och den där krissituationen varit särskilt framträdande — inte torde bli färdigställd förrän under budgetåret 1973/74. Den enskilda människans intressen kommer här i kläm på ett sätt som saknar motstycke i vårt samhälle.

När det gäller Långholmskliniken synes den akuta försämring av läget, som inträdde under våren 1969, främst ha orsakats av den markanta ökning i antalet undersökningsfall som då skedde. En samverkande orsak synes även ha varit att vårdfallen icke, såsom förutsatts, kunnat beredas vård å andra anstalter, främst Österåker. Den psykiatriska avdelningen vid denna anstalt kommer, enligt vad kriminalvårdsstyrelsen upplyst, i dagarna att börja fungera, åtminstone i viss omfattning. Långholmskliniken kan därefter befrias från en del vårdfall och får ökat utrymme för undersökningsfallen.

Förhållandena vid kliniken å Härlanda är, som framgår av yttrandena, klart bättre, ehuru alls icke tillfredsställande. På sikt finns här anledning till viss optimism i och med att den nya kliniken enligt beräkningarna skall kunna tagas i bruk under nästkommande budgetår.

Rylander har i sitt yttrande redogjort för olika åtgärder som vidtagits eller kan komma att vidtagas för att förbättra situationen vid Långholmskliniken. När det gäller förenkling av undersökningar har jag tidigare (se JO:s ämbetsberättelser 1962 s. 118 f., 1964 s. 85 och 1968 s. 126) framhållit att dylika förenklingar visserligen ingav betänkligheter men måste godtagas som en nödlösning. Vad beträffar § 7-undersökningarna kan det anses diskutabelt, om sådana undersökningar i ett nödläge kan få tillåtas att i någon större omfattning inkräkta på de egentliga tjänsteuppgifterna. De skäl Rylander anfört mot en ytterligare reducering av dessa undersökningar är emellertid vägande och hans bedömning ger inte anledning till kommentar från min sida.

Såsom framgår av remissyttrandena har berörda myndigheter vidtagit alla åtgärder de kunnat för att komma tillrätta med situationen. Dröjsmålen med undersökningarna kan icke läggas någon enskild befattningshavare till last såsom fel eller försummelse utan beror på de djupgående bristerna i den hit-tillsvarande organisationen. Missförhållandena är väl kända för statsmakterna och jag finner därför inte anledning att göra framställning i saken eller att eljest vidtaga annan åtgärd än att en avskrift av detta beslut skall för kännedom tillställas statsrådet och chefen för justitiedepartementet.

Personaluppsättning m. m. enligt årets statsverksproposition

Socialstyrelsen har lagt fram förslag till personaluppsättning vid den rättspsykiatriska kliniken i Göteborg som beräknas kunna tas i bruk under budgetåret 1970/71. Läkarpersonalen föreslås bestå av två överläkare, tre biträdande överläkare och en underläkare. Av de föreslagna läkartjänsterna föreslås tre överflyttas från rättspsykiatriska stationen i Göteborg och lika många från fångvårdsanstalten Härlanda. Antalet tjänster motsvarar det som tidigare inrättats vid vardera kliniken i Uppsala och Lund. Medel till tjänsterna, i överensstämmelse med socialstyrelsens förslag, innefattas i anslagsäskanden under femte huvudtiteln i årets statsverksproposition.

Under andra huvudtiteln har beräknats medel till påbörjande nybyggnad i kvarteret Kronoberg i Stockholm. I byggnaden skall inrymmas lokaler för bl. a. rättspsykiatrisk klinik. Dessa beräknas i byggnadsstyrelsens anslagsframställning vara färdigställda i februari 1974. Rivnings- och schaktarbeten m. m. är avsedda att påbörjas innevarande budgetår.

Pågående utredning

Socialstyrelsen har den 4 februari 1970 tillsatt en arbetsgrupp med uppgift att utreda det rättspsykiatriska undersökningsförfarandet och att framlägga förslag om bl. a. en förenkling och rationalisering av detsamma. I arbetsgruppen och i en därtill knuten särskild expertgrupp ingår juridisk, kriminologisk och rättspsykiatrisk expertis samt företrädare för andra berörda personalkategorier såsom psykologer och kuratorer. Enligt de för arbets-

gruppen utfärdade direktiven synes det nödvändigt att i avvaktan på den nya organisationens genomförande undersöka vilka åtgärder som i nuläget kan vidtagas för att minska och helst eliminera förekommande olägenheter. Vidare anförs i direktiven bl. a. följande.

En framkomlig väg borde vara förenkling och förkortning av undersökningsförfarandet och möjligen även ökad medverkan av psykiater utanför den egentliga rättspsykiatriska undersökningsorganisationen. I första hand bör man undersöka möjligheterna att förenkla de nu mycket omfattande, detaljerade och resurskrävande stora rättspsykiatriska undersökningarna. Vidare torde det finnas anledning att pröva om den rättspsykiatriska undersökningen i större utsträckning än hittills skulle kunna begränsas till enbart § 7-utredningar. En möjlig rationalisering, tidsvinst och förenkling kan vidare tänkas uppnås genom annan utformning av utrednings- och undersökningsarbetet, t. ex. genom ändrad personalorganisation och genom ökad delegation av arbetsuppgifter till andra medlemmar av det rättspsykiatriska teamet än läkare, d. v. s. psykologer och kuratorer. Ett ökat engagemang av dessa sistnämnda personalkategorier torde även kunna bli värdefullt i fråga om § 7-utredningar och personundersökningar. En utformning och tillämpning av § 7-intyg som vårdintyg är en ytterligare möjlighet att förenkla den rättspsykiatriska undersökningsproceduren, när det gäller kliniskt klara fall. Ett viktigt led i rationaliseringssträvandena kan slutligen vara förändringar av handlägningsförfarandet inom rättspsykiatriska sektionen av socialstyrelsens rättsläkarråd.

En väsentlig avlastning av rättspsykiaternas arbetsbörda torde kunna ske genom att arbetsuppgiften med § 7-undersökningar i så stor utsträckning som möjligt förs över till läkare vid den allmänpsykiatriska vårdorganisationen inom varje sjukvårdsområde.

Sammanfattningsvis anges arbetsuppgifterna för de sakkunniga enligt följande.

1. Ökad tillämpning av § 7-förfaranden i stället för stora rättspsykiatriska undersökningar. (Här hänvisas till vissa promemorior och andra handlingar.)

2. Överföring av ansvaret för § 7-undersökningarna till läkare inom den psykiatriska vårdorganisationen i varje sjukvårdsområde jämte engagemang av denna vårdorganisations läkare i olika slag av rättspsykiatriskt betingad behandlingsverksamhet.

3. Förenkling och förkortning av det rättspsykiatriska utrednings- och undersökningsförfarandet genom rationalisering av arbete, t. ex. ökad delegation inom undersökningsteamet och eventuella förändringar i personalorganisationen.

4. Översyn av handlägningsförfarandet inom rättspsykiatriska sektionen av socialstyrelsens rättsläkarråd.

5. Förslag om nya anvisningar rörande undersökningsförfarande och utlåtandens utformning.

6. Rättspsykiatrins inkoppling i den psykiatriska vårdorganisationen, t. ex. i form av anknytning till behandlingsteamet vid de planerade vårdenheter för "särskilt vårdkrävande patienter".

I beslutet om arbetsgruppens tillsättande framhölls som angeläget att gruppen i första hand beaktar möjligheterna till snabba åtgärder.

Utskottet

Enligt lagen om rättspsykiatrisk undersökning i brottmål skall rättspsykiatrisk undersökning i brottmål utföras med största möjliga skyndsamtet. Skriftligt utlåtande över undersökningen skall avges till rätten inom sex veckor från det beslutet om undersökningen inkom till den rättspsykiatriska klinik eller station till vilken undersökningen hör. Socialstyrelsen äger emellertid i särskilt fall medge anstånd med avgivande av utlåtande. Detta får, enligt föreskrift i tillämpningskungörelsen till lagen, ske endast i den mån det är nödvändigt på grund av undersökningens särskilda beskaffenhet eller på grund av arbetsbelastningen vid den klinik eller station till vilken undersökningen hör. I sistnämnda fall får dock anstånd medges endast om undersökningen icke lämpligen kan flyttas till annan klinik eller station eller utföras med anlåtande av utomstående läkare.

I motionerna påtalas att det rättspsykiatriska undersökningsväsendets resurser är otillräckliga och att undersökningarna i stor utsträckning icke blir färdigställda inom den föreskrivna sexveckorstiden. Enligt motionerna I: 397 och II: 441 är det oförklarligt att varken tidigare framförda önskemål om ytterligare teknisk och personell upprustning eller kravet på modernisering och rationalisering av förfarandet beaktats. Motionärerna yrkar att riksdagen hos Kungl. Maj:t skall anhålla om skyndsamt utredning och förslag till åtgärder för att förkorta väntetiderna.

I motionerna I: 502 och II: 581 yrkas, i den del som nu behandlas, att genomförandet av 1961 års organisationsplan för det rättspsykiatriska undersökningsväsendet påskyndas samt att därutöver provisoriska åtgärder prövas för att förkorta väntetiderna. Som exempel på sådana åtgärder nämns att i mindre komplicerade undersökningsfall utnyttja läkare med en utbildningsinriktning, som ligger nära rättspsykiatrin.

Det rättspsykiatriska undersökningsväsendet arbetar sedan lång tid tillbaka under stora svårigheter. Såvitt avser de senaste åren framgår av socialstyrelsens månatliga översikter bl. a. att antalet häktade som väntat på undersökning utgjort

1968	1/1	175, varav 126 väntat mer än sex veckor
1969	1/1	123, » 83 » » » » » »
1969	1/7	157, » 88 » » » » » »
1970	1/3	132, » 69 » » » » » »

Den genomsnittliga undersökningstiden varierade under 1969 enligt socialstyrelsens statistik för häktade mellan 3 och 4 1/2 månader och för icke häktade mellan 3 1/2 och knappt 5 månader. Enligt statistiken för februari 1970 var motsvarande tider drygt 3 månader respektive 9 veckor. Härvid bör emellertid beaktas att statistiken beträffande icke häktade från och med

sistnämnda månad lagts om på det sätt att hänsyn icke längre tas till de fall, där den som undersökningen gäller, inte har inställt sig.

De avsevärda dröjsmålen med verkställandet av undersökningarna är självfallet högst otillfredsställande. Framför allt gäller detta de fall där den som väntar på undersökning är häktad. En utdragen väntan medför ofta ett allvarligt lidande som beror inte endast på själva frihetsberövandet utan även på ovissheten om längden av undersökningstiden, utgången av undersökningen och domstolens ställningstagande i målet. Även för icke häktade kan dröjsmål med undersökningen medföra svåra psykiska påfrestningar. Som framhålls i motionerna I: 502 och II: 581 är det också från skilda synpunkter angeläget att domen följer snarast möjligt efter brottet.

Den yttersta orsaken till missförhållandena har ansetts vara att den rättspsykiatriska organisation som tillkom 1945 var underdimensionerad och på grund av ekonomiska skäl inte kunde förses med behövliga nya anstaltsbyggnader. Trots att olika åtgärder vidtagits under årens lopp för att förbättra förhållandena har en påtaglig förbättring inte kunnat uppnås. En sådan har dock förutsatts komma till stånd i och med att 1961 års organisationsplan för det rättspsykiatriska undersökningsväsendet genomförs. I den nya enhetliga organisationen ersätts de psykiatriska kliniker inom kriminalvården som f. n. tjänstgör såsom rättspsykiatriska kliniker av fem fristående, nybyggda kliniker, avsedda främst för undersökning av häktade. Härjämte skall organisationen innehålla lika många rättspsykiatriska stationer, främst för undersökning av personer på fri fot. Den beslutade organisationen beräknas enligt planerna med vid marginal kunna tillgodose behovet av rättspsykiatriska undersökningar till det antal, som under senare år beslutats av domstolarna.

Utskottet anser det ytterst beklagligt att uppbyggnaden av organisationen icke kunnat ske i den takt som avsetts och att det beräknas dröja ytterligare flera år — enligt planerna till budgetåret 1974/75 — innan samtliga planerade kliniker kan tas i bruk. Inom några månader beräknas emellertid verksamheten kunna påbörjas vid den första kliniken, i Uppsala. I början av detta år förelåg förutsättningar härför också i fråga om kliniken i Lund men dessa har rubbats av en nyligen inträffad brand, och kliniken avses kunna tas i bruk först i början av hösten 1970. Under nästa budgetår beräknas också kliniken i Göteborg kunna påbörja verksamheten. Förhandlingar om formerna för administreringen av dessa kliniker pågår mellan staten och sjukvårdshuvudmännen. Kliniken i Umeå beräknas kunna tas i bruk budgetåret 1971/72. Beträffande Stockholmskliniken har i årets statsverksproposition medel beräknats till påbörjande av den nybyggnad vari kliniken skall inrymmas. Rivnings- och schaktningsarbeten är avsedda att påbörjas innevarande budgetår.

Enligt utskottets mening är det icke realistiskt att antaga att genomförandet av undersökningsorganisationen nu kan påskyndas. Utskottet vill emel-

lertid kraftigt understryka vikten av att byggandet av klinikerna icke fördröjs ytterligare.

Under den tid som återstår innan någon förbättring kan väntas på grund av den nya organisationen är det mot bakgrund av vad som nyss sagts angeläget att alla möjligheter tillvaratages för att åstadkomma en snabb minskning av de nuvarande väntetiderna. Utskottet ser därför med tillfredsställelse att initiativ i denna riktning i dagarna tagits av socialstyrelsen såsom chefsmyndighet i den nya organisationen. Som närmare framgår av redogörelsen ovan har styrelsen tillsatt en arbetsgrupp med uppgift att undersöka vilka åtgärder som i nuläget är möjliga för att minska eller eliminera föreliggande olägenheter. I arbetsgruppen finns juridisk, kriminologisk och rättspsykiatrisk expertis men även företrädare för andra berörda personalkategorier såsom psykologer och kuratorer. Enligt de för gruppen utfärdade direktiven bör i första hand undersökas möjligheterna att förenkla de nu mycket omfattande, detaljerade och resurskrävande stora rättspsykiatriska undersökningarna. Vidare anses det vara anledning att pröva, om den rättspsykiatriska undersökningen i större utsträckning än hittills skulle kunna begränsas till enbart s. k. § 7-utredningar, d. v. s. de summariska läkarundersökningar som sker enligt 7 § lagen om personundersökning i brottmål. En möjlig rationalisering, tidsvinst och förenkling kan enligt direktiven vidare tänkas uppnås genom annan utformning av utrednings- och undersökningsarbetet, t. ex. genom ändrad personalorganisation och genom ökad delegation av arbetsuppgifter till andra medlemmar av det rättspsykiatriska teamet än läkare, d. v. s. psykologer och kuratorer. Ett ökat engagemang av sistnämnda personalkategorier torde även kunna bli värdefullt i fråga om § 7-utredningar och personundersökningar. En utformning och tillämpning av § 7-intyg som vårdintyg jämlikt lagen om slutna psykiatrisk vård är enligt direktiven en ytterligare möjlighet att förenkla den rättspsykiatriska undersökningsproceduren, när det gäller kliniskt klara fall. Förändringar av handlägningsförfarandet inom rättspsykiatriska sektionen av socialstyrelsens rättsläkarråd anges också kunna vara ett viktigt led i rationaliseringssträvandena. Vidare framhålls att en väsentlig avlastning av rättspsykiaternas arbetsbörda skulle kunna ske genom att arbetsuppgiften med § 7-undersökningar i så stor utsträckning som möjligt förs över till läkare vid den allmänpsykiatriska vårdorganisationen inom varje sjukvårdsområde. Slutligen upptar direktiven som en ytterligare arbetsuppgift — något vid sidan av uppdraget i övrigt — att söka en lösning på frågan om rättspsykiaternas engagemang i den psykiatriska vårdorganisationen. Härutöver må framhållas att det i beslutet om arbetsgruppens tillsättande framhölls som angeläget att gruppen i första hand beaktar möjligheterna till snabba åtgärder.

Arbetsgruppens uppdrag innefattar enligt utskottets mening värdefulla uppslag som utan tvivel är förtjänta att närmare övervägas. Framför allt synes detta gälla tanken på att förenkla och förkorta det rättspsykiatriska

utrednings- och undersökningsväsendet genom en rationalisering av arbetet, t. ex. genom ökad delegation inom undersökningsteamet och förändringar i personalorganisationen, och på att utarbeta nya anvisningar rörande undersökningsförfarandet och utlåtandets utformning. I denna del tillgodoser utredningsuppdraget också i väsentlig mån önskemål som framförs i förevarande motioner.

Beträffande tanken att i större utsträckning än hittills begränsa den rättspsykiatriska undersökningen till s. k. § 7-utredning finns enligt utskottets mening fog för tvekan. Härmed överensstämmande eller jämförliga förslag till rationaliseringssträvanden har åtskilliga gånger övervägts i lagstiftningssammanhang, senast av 1969 års riksdag, och då avvisats som stridande mot grundläggande rättssäkerhetskrav. En annan sak är att förenkla de rättspsykiatriska undersökningarna i fall av mindre komplicerad art, t. ex. genom att avkorta den sociala utredningen och den medicinska och kriminologiska analysen eller utelämna den sociala och kriminella prognosen. Detta ligger helt i linje med gällande tillämpningsföreskrifter och är närmast att betrakta som en normal verkställighetsåtgärd. Det väsentliga är att undersökningarna ger tillräckligt underlag för att bedöma de i det aktuella fallet föreliggande frågeställningarna.

Enligt utskottets mening finns vidare anledning ifrågasätta om de åtgärder som arbetsgruppen har att överväga är till fyllest för att snabbt komma till rätta med den rådande arbetsbalansen. Även andra möjligheter bör därför prövas. Självfallet kommer då personalfrågor i förgrunden. En ofrånkomlig förutsättning för att problemen skall kunna lösas är att rättspsykiatri drar till sig och behåller ett tillräckligt antal läkare. Utskottet anser sig ha anledning att uttala den förhoppningen att detta skall bli möjligt genom den kraftiga utbyggnad av utbildningskapaciteten vid de medicinska fakulteterna, som ägt rum under 1960-talet, samt den plan för läkarnas vidareutbildning och det program för användningen av läkartillskottet som godtagits av 1969 års riksdag (prop. 1969: 35, SU 83). Avsikten är bl. a. att kanalisera läkarreserverna till de områden där de bäst behövs, bl. a. inom psykiatri. På kortare sikt bör det nära förestående igångsättandet av kliniker i Uppsala, Lund och Göteborg med förstärkta personaluppsättningar relativt snabbt kunna bidra till en viss förbättring. För Långholmskliniken, där läget är mest besvärande, bör enligt utskottets mening övervägas tillfälliga personalförstärkningar såväl på läkarsidan — där dock den bristande tillgången på psykiater skapar särskilda svårigheter — som i fråga om psykologer, kuratorer och skrivpersonal. Särskilda ansträngningar bör göras för att i än större utsträckning än f. n. förmå utomstående läkare att åtaga sig undersökningar för att minska väntetiderna. Därvid kan även den i motionerna I: 502 och II: 581 framförda tanken att i mindre komplicerade undersökningsfall ta i anspråk läkare med en utbildningsinriktning som ligger nära rättspsykiatri vara förtjänt att närmare övervägas. Åtgärder bör

också vidtagas för att i ökad utsträckning söka befria klinikerna från vårdfall, d. v. s. dömda personer som är i behov av psykiatrisk vård eller observation, och därmed ge ökat utrymme för undersökningsfallen. I detta hänseende synes framför allt angeläget att den psykiatriska avdelningen på Österåker bringas att fungera i full utsträckning så att läkarna på Långholmsklinikens bereds ökad tid för de rättspsykiatriska undersökningarna. Som framhållits i justitieombudsmännens ämbetsberättelse 1970 kan det anses diskutabelt om § 7-undersökningar i ett nödläge kan få tillåtas att i någon större omfattning inkräkta på de egentliga tjänsteuppgifterna för klinickläkarna. Även i fråga om dessa undersökningar bör övervägas åtgärder för att, inom ramen för tillgängliga resurser, ytterligare stimulera utomstående läkare att åtaga sig undersökningsuppdrag.

Slutligen kan finnas anledning notera att antalet avgivna rättspsykiatriska utlåtanden under relativt lång tid väsentligen motsvarat antalet nytillkomna undersökningsfall; år 1969 avgavs sålunda 817 utlåtanden, medan antalet nya undersökningsfall var 803. År 1968 var motsvarande siffror 836 respektive 766 och år 1967 864 respektive 884. Med beaktande jämväl av den förbättring som den nya organisationen kan förväntas medföra finns därför anledning antaga att — om tillströmningen av undersökningsfall håller sig på oförändrad nivå — en temporär kraftinsats skulle kunna avsevärt reducera de rådande missförhållandena.

Av utskottet förordade åtgärder bör av Kungl. Maj:t skyndsamt upptagas till prövning.

Vad utskottet anfört bör bringas till Kungl. Maj:ts kännedom.

Utskottet hemställer,

att riksdagen i anledning av motionerna I: 397 och II: 441 samt I: 502 och II: 581, såvitt nu är i fråga, i skrivelse till Kungl. Maj:t ger till känna vad utskottet anfört om åtgärder för att förkorta väntetiderna vid rättspsykiatriska undersökningar.

Stockholm den 17 mars 1970

På första lagutskottets vägnar:

ERIK ALEXANDERSON

Vid detta ärendes behandling har deltagit

från första kammaren: herrar Alexanderson (fp), Erik Svedberg (s), Hjorth (s), Schött (m), fru Lindström (s), herr Sörenson (fp), fru Lilly Ohlsson (s) och herr Ferdinand Nilsson (cp);

från andra kammaren: fru Löfqvist (s), fru Kristensson (m), herrar Börjesson i Falköping (cp), Hansson i Piteå (s), fru Bergander (s), herr Polstam (cp) och fru Anér (fp).